

Модел за оценка на икономическата сигурност на България

Юри Ценков*

Резюме: Целта на изследването е да се състави модел за оценка на икономическата сигурност на България на база показатели, чиито стойности да са независими от стойностите на други държави и за които има официални данни от източници като НСИ или Евростат. За изпълнение на поставената цел са изведени следните показатели: ръст на БВП, инфлация, безработица, население, живеещо под прага на бедност, бюджетен дефицит, съотношение между държавния дълг и БВП и нетен експорт. На база официалните данни на седемте показателя за периода 2004-2014 г. са направени изводи за икономическата сигурност на България.

Ключови думи: икономическа сигурност, БВП, инфлация, безработица, дефицит.

JEL: O11.

Въведение

Важен елемент за националната сигурност на една държава е нейната икономическа сигурност. В периода след Студената война фокусът на сигурността все повече се премества от военната мощ към икономическата. Въпреки това, двете

не бива да се разглеждат като независими понятия, тъй като военната мощ дава продукт сигурност, който създава условия за развитието на икономическата мощ на държавата, но от друга страна, икономическата мощ определя наличните ресурси за развитието на сектора за отбрана и сигурност. От икономическата мощ зависи състоянието на образованието, здравеопазването, транспорта, инфраструктурата, науката, културата, социалната политика и вътрешната сигурност, които определят благосъстоянието на държавата.

Икономическата сигурност често се свързва с финансовата сигурност – наличие на ресурс и устойчиви приходи, финансови и нефинансови, с цел да се поддържа определен начин на развитието на държавата в дългосрочен план. Като модел за организация на икономиката на повечето държави се наложи свободната пазарна конкуренция, където водеща роля имат предприятията и всеки е свободен да има частна собственост и да развива собствен (частен) бизнес съобразно възможностите си и перспективите за развитие. Въпреки този модел държавата трябва да има силна планираща и регулираща функция, като чрез трите власти – законодателна, изпълнителна и съдебна, установява и контролира условията и правилата за функциониране на обществените сфери, включително и бизнес средата, а заедно с това има ръ-

* Юри Ценков е доктор, асистент в катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС, e-mail: tsenkov@e-dnrs.org

ководеща роля в планирането и социално справедливото осигуряване на обществените блага.

От казаното дотук може да се направи изводът, че икономическата сигурност е поддържането на способността за преодоляване на негативните фактори от обкръжаващата среда и използване на положителните, така че да се подsigури икономическото развитие на държавата.

Целта на изследването е да се състави модел за оценка на икономическата сигурност на България на база показатели, чийто стойности да са независими от стойностите на други държави и за които има официални данни от източници като НСИ или Евростат.

1. Икономически растеж и сигурност

Икономическата сигурност се свързва с икономическия растеж на една държава. Не може да се твърди, че дадена държава има икономическа сигурност при наличие на висока инфлация, висока безработица, ниски доходи на населението, висок държавен дълг, нисък БВП, недостиг на държавен бюджет, който да покрива задълженията на държавата към сектори като здравеопазване, образование, социални дейности, обществен транспорт и др. Икономическият растеж е предпоставка за повишаване на сигурността и благосъстоянието на всяка една държава, но също така в дългосрочен план може да е предпоставка за криза.

БВП се използва като измерител на икономическата мощ на една държава. Високият БВП и неговият растеж са предпоставка за икономическата сигурност, но прекомерно високият растеж на БВП е предпоставка за икономическа криза. Прекалено силното нарастване ще доведе освен до бързо изчерпване на производствените ресурси, така и до повишена инфлация и негативни ефекти върху икономиката. Много

често увеличаването на БВП се свързва с натрупване на дългове и прекомерно изразходване на природните ресурси на дадена държава. Разходите за възстановяване на екологичното равновесие, нарушено в следствие от индустриализацията, увеличават размера на БВП; при природни бедствия се повишават разходите на службите, заети в преодоляване на последиците; при увеличаване на престъпността се повишават разходите за инвестиции в органите за вътрешен ред и сигурност; при епидемии се повишават разходите за здравеопазване. Всички тези разходи се класифицират като правителствени покупки и увеличават размера на БВП, следователно БВП не разграничава факторите, които водят до прогрес, от онези, които го възпрепятстват.

Слаб растеж или отрицателен такъв не са добри за икономическата сигурност, но и по-бърз растеж също. Възниква въпросът: „Какъв икономически растеж е добър?“. Същественото е да се търси такъв темп на растеж, който да стимулира икономическото развитие, но да не повишава инфлацията твърде много. Според Илиев (2005) този процент е между 2% и 2,5%, според сборник на Основни термини, използвани в учебния процес на УНСС (2013) – 3% и 4%, а според Samuleson, Nordhaus (1989) – 3,5 %.

2. Безработица и икономическа сигурност

Работната сила в една икономика никога не се натоварва на 100%. Има минимален праг на естествена безработица, която има положителен ефект върху икономиката. Илиев (2005) приема, че естествената безработица е около 5-6%. Съгласно Friedman (1968) такъв процент безработица е в рамките на фрикционната и структурната безработица и поддържа стабилни нива на инфлация. Допълнителното увеличаване на работните места, за да се намали безработицата под естествения ѝ праг, ще

увеличава инфлацията. Завишаването на работната заплата натоварва финансово бизнеса, намалява конкурентоспособността на икономиката и повишава инфлацията. Всичко това противоречи на концепцията за потенциален БВП. При невъзможност за обезценяване на националната валута или при липса на такава и поддържане на минимални нива на инфлация, намаляването на работната заплата е механизъм, чрез който държавата може да повиши конкурентоспособността си и да увеличи платежоспособността си, но това не трябва да е за сметка на прекомерно обедняване на населението. Целта на устойчивата политика е да се поддържа такова ниво на безработица и доходи, което да запази стабилността на цените и да създава условия за икономическо развитие.

3. Икономическа сигурност и доходи на населението

Освен заетостта, изразена само като брой заети, от съществено значение е доходът, който се получава от заетите лица. Този показател може пряко да се свърже с политиката на доходи, която държавата провежда. Целта е да се осигури достатъчен доход на заетите, така че да не попадат под или на прага на бедност и да имат възможност за поддържане на квалификацията си, възстановяване на работоспособността си, достъп до здравеопазване, образование, култура и т.н., което влияе на мотивираността и качеството на трудовите ресурси. За развитите страни, освен промяната в семейните и културни ценности, ниските доходи, от една страна, и високият стандарт на живот, от друга, са едни от основните причини за намаляване на населението, а това е предпоставка за задълбочаване на проблема с недостига на трудови ресурси. Примерни инструменти, чрез които държавата може да влияе върху работната заплата, са определянето на

прага на минимална работна заплата и определянето на минимални възнаграждения по основни икономически дейности и квалификационни групи професии, като формирането на тези прагове трябва да се съобрази с покупателната сила на парите.

4. Инфлация и икономическа сигурност

Инфлацията е ключов фактор за икономическата сигурност на всяка една икономика и до голяма степен определя нейното функциониране. Високата инфлация води до обезценяване на парите, което означава, че един потребител ще може да закупи по-малко стоки и услуги с парите си в сравнение с предходни периоди. В резултат от това спестяванията се обезценяват и потребителите обедняват, а потреблението се свива.

Високата инфлация има силно възпиращ ефект върху инвеститорите, без значение дали са индивидуални, институционални инвеститори или бизнесът. Нестабилността на цените и страхът от обезценяване оттеглят инвеститорите от инвестиции във финансови и производствени активи и ги насочват към инвестиции в злато, скъпоценни камъни, недвижими имоти и други стоки, за които се приема, че запазват стойността си във времето. Отливът на големи количества капитал от производството и финансовия сектор значително ограничава развитието на икономиката.

Дефлацията, въпреки че се свързва с понижаване на цените, също оказва негативен ефект върху икономиката. При дефлация цената на парите нараства и един потребител може да закупи повече стоки и услуги с парите си в сравнение с предходен период. Това води до задържане на потреблението, тъй като всеки предпочита да отложи покупката за известно време, за да може да купи по-евтино. По същите причини предприятията могат да отлагат

инвестициите си, с което да задържат икономическото развитие. С повишаването на стойността на парите кредитополучателите в лицето на бизнеса започват да плащат все по-скъпи кредити при свити пазари и намаляващи парични потоци и при по-продължителен спад на цените и ограничени продажби има риск да изпадат в неплатежоспособност.

Колко процента трябва да е инфлацията или дефлацията? Инфлацията е знак, че икономиката расте, но прекаленият растеж също не води до положителни ефекти. В някои ситуации ниската инфлация или дори дефлацията могат да са толкова опасни, колкото високата инфлация. Липсата на инфлация може да означава, че икономиката отслабва. За да се избегне икономически застои и да не се стигне до отлагане на инвестиции, Европейската централна банка (2001) възприема, че ценова стабилност се постига с годишна инфлация около 2 %. Причината е, че това се смята за ниво, което е достатъчно, за да стимулира потреблението и бизнес активността.

5. Икономическа сигурност и членство в ЕС

Като член на ЕС и с оглед на политиката на България за присъединяване към еврозоната трябва да се спазват определени изисквания. Голяма част от тях са свързани с провеждането на редица реформи в различни институции, но има и числови критерии, пряко свързани с икономическото развитие на държавата:

1. Размерът на инфлацията в страната следва да не надвишава с повече от 1,5% средната стойност на инфлацията в трите държави членки с най-стабилни цени в течение на годината преди прегледа на изпълнение на критериите.
2. Размерът на планирания или фактическия бюджетен дефицит следва да не надвишава 3% от БВП по пазарни цени.

3. Съотношението между държавния дълг и БВП по пазарни цени следва да не надвишава 60%, освен ако това съотношение е достатъчно намаляло и се доближава до тази стойност със задоволителни темпове.
4. Средният дългосрочен лихвен процент в страната за период от една година преди осъществяването на прегледа следва да не надвишава с повече от 2% лихвените проценти в трите държави-членки с най-добри показатели в областта на ценовата стабилност.
5. Спазване на нормалните граници на колебания (+/-15%) в съответствие с валутнокурсовия механизъм ВКМ II в продължение на най-малко две години, без да е осъществявано девалвиране на националната валута.

От посочените пет критерия размерът на инфлацията има препоръчителна стойност от Европейската централна банка, която ще бъде използвана в модела, тъй като по този начин ще се осигури независимост на оценката на икономическата сигурност на България от показателите на други държави. По същата причина няма да бъде използван и показателят за средния дългосрочен лихвен процент. Показателят за колебания в стойността на националната валута също не е приложен за България, тъй като българската валута е с фиксиран курс към еврото.

6. Международни отношения и икономическа сигурност

В следствие от процесите на глобализация и все по-отворените и зависими икономики на отделните държави, икономическата сигурност се свързва със зависимостта на икономическия растеж на държавата от международните отношения. Участието на дадена държава в определени съюзи може да е предпоставка да бъдат затворени традиционни пазари за нейни

Икономическо развитие

стоки и услуги. Това важи с особена сила за военната индустрия и търговията със стоки с двойна употреба. От друга страна това може да е благоприятна възможност за навлизане на нови пазари.

Икономическата сигурност изисква гарантиране на конкурентоспособността на националната икономика в световното икономическо пространство чрез развитие на конкурентни предимства в приоритетни отрасли. Показател за това би могъл да бъде нетният експорт на страната. Когато той е положителен, това означава, че държавата печели повече от износ в сравнение с това, което харчи за внос, и следователно произведените от нея стоки и услуги са конкурентоспособни на международния пазар.

7. Модел за оценка на икономическа сигурност на България

От изложението до този момент може да бъде изведен следният модел за оценка на икономическата сигурност на България, който включва седем показателя, чиито стойности са независими от стойностите на други държави и за които има официални данни от източници като НСИ или Евростат (таблица 1).

Таблица 1. Модел за оценка на икономическа сигурност на България

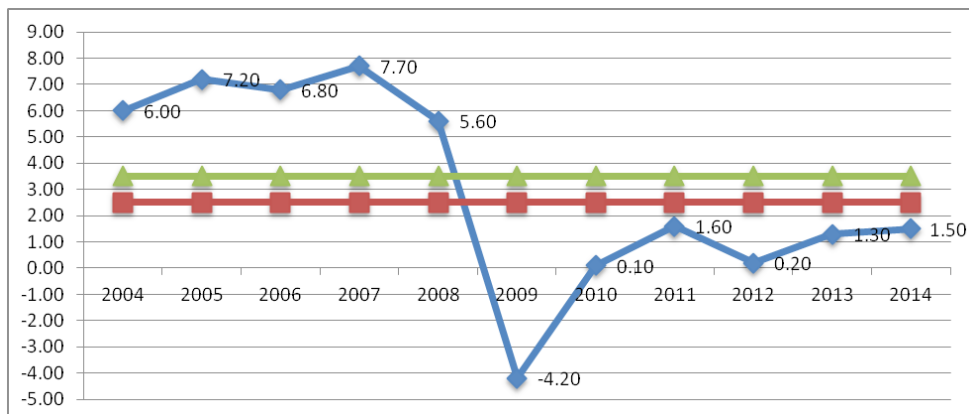
№	Показател	Препоръчителна стойност
1.	Ръст на БВП	$\geq 2,5\%$ и $\leq 3,5\%$.
2.	Инфлация	$\geq 1\%$ и $\leq 2\%$.
3.	Безработица	$\geq 5\%$ и $\leq 6\%$.
4.	Население живеещо под прага на бедност	0%.
5.	Бюджетен дефицит	$\leq 3\%$ от БВП.
6.	Съотношение между държавния дълг и БВП по пазарни цени	$\leq 60\%$ от БВП.
7.	Нетен експорт	> 0 .

8. Оценка на икономическата сигурност на България за периода 2004-2014 г.

Целта на така съставения модел е да използва официални статистически данни и на тяхна база да се направят изводи за икономическата сигурност на съответната държава. Периодът 2004-2014 г. е избран, тъй като Евростат разполага със статистически данни за България за този период.

Ръст на БВП

Съгласно приетата референтна стойност за ръст на БВП, той би следвало да се движи между 2,5% и 3,5%. От фигура 1 се вижда, че за десет години България не попада в този интервал.

Фигура 1. Ръст на БВП на България в % по години

Източник: Евростат

Инфлация

Възприетите референтни стойности са между 1 и 2%.

Аналогично, както при фигура 1, по този критерий няма нито една година, през която България да попада в референтните стойности (фигура 2).

Безработица

На фигура 3 са изобразени данните за безработицата в България за периода 2004-2014 г. Съгласно възприетия модел, референтните стойности за безработицата са 5%-6%.

От фигурата се вижда, че само през 2008 г. България попада в референтните стойности. Съгласно фигура 2, през същата 2008 г. инфлацията рязко се повишава на 12%, което противоречи на твърдението, че този процент безработица не оказва негативни влияния върху икономиката. Все пак 2008 е последна година на подем преди икономическата криза и ръстът на инфлацията и потреблението може да се дължи на редица други фактори – кредитна политика на банките, размер на сив сектор, доходи от чужбина и др.

Доходи на населението

Референтната стойност на този показател е 0% население, живеещо под прага на бедност. Това е процент, който трудно може да се изпълни в съвременните условия, но е желателно всяка държава да се стреми да го снижи максимално.

На фигура 4 е представен дялът на населението на България, което живее под възприетата линия на бедност за периода 2006-2014 г. За 2004 и 2005 година няма официално публикувани данни от НСИ или от Евростат.

От фигурата може да се направи извод, че в България този процент е висок и стои стабилно с малко над 20%. Това означава,

че всеки пети от гражданите на държавата се води беден.

Бюджетен дефицит

На фигура 5 е изобразен бюджетният дефицит на България по години, в процент от БВП, за периода 2004-2014 г. Референтната стойност е по-малко от три процента и е изобразена с червената линия (фигура 5).

По този показател България всяка година попада под референтната стойност. Това е добре, тъй като правителството не харчи пари, с които не разполага, но от друга страна забавя развитието на страната, ограничава бюджетите за здравеопазване, образование, социални дейности, отбрана и др.

Съотношение между държавния дълг и БВП по пазарни цени

Според възприетия модел и критериите от споразумението от Мастрихт, държавният дълг не трябва да превишава 60% от стойността на БВП за съответната година. Процентът от БВП на държавния дълг на България, за периода 2004-2014 г. е представен на фигура 6.

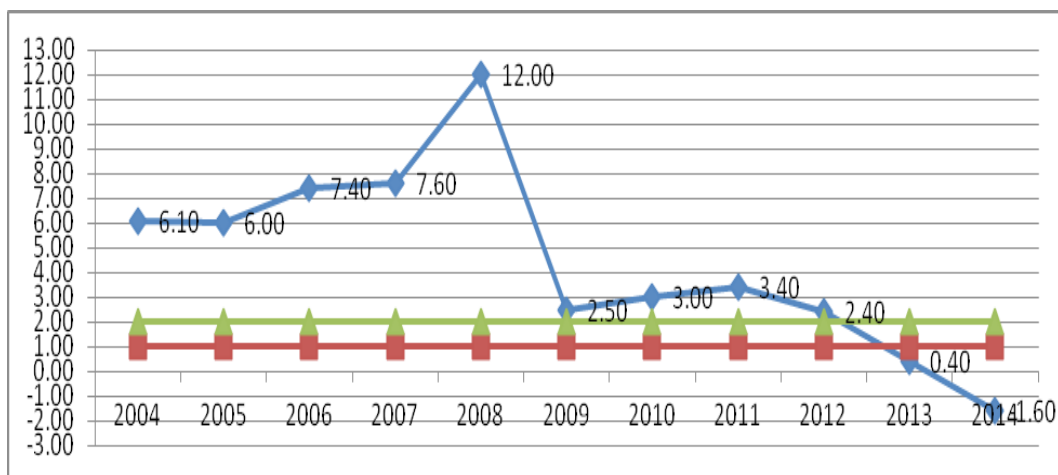
България изпълнява този критерий за всичките десет години и все още е далеч от границата от 60%. Това е потенциал за развитие, който би могъл да се използва умело и да даде положителни резултати.

Нетен експорт

Нетният експорт е изчислен на базата данни на НСИ, като от стойността на изнесените стоки и услуги е извадена стойността на внесените. Резултатът е показан на фигура 7.

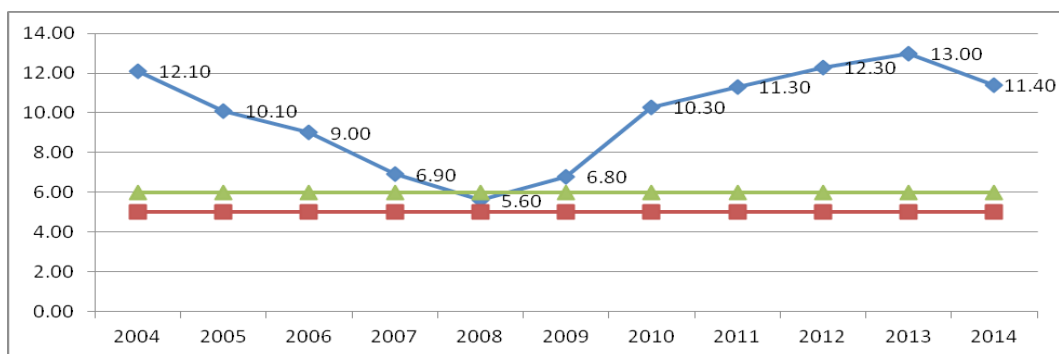
От фигурата се вижда, че Нетният експорт поддържа отрицателни стойности за периода 2004-2010 г. През 2011 г. стойността на показателя е положителна, след което до 2014 г. се стабилизира на отрицателна.

Икономическо развитие

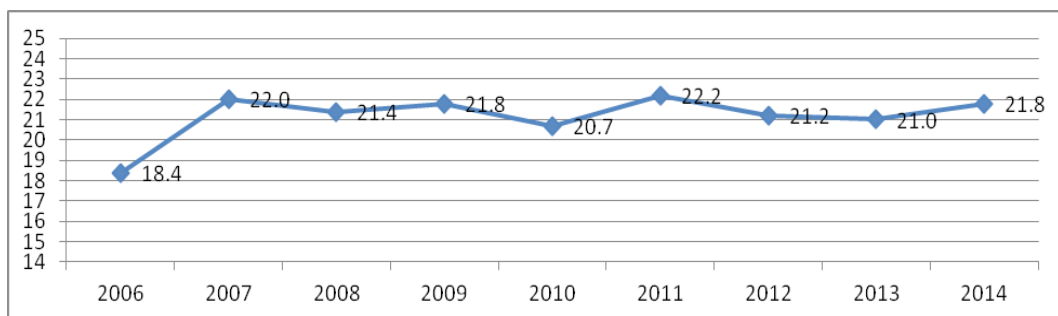
Фигура 2. Ръст на инфлацията в проценти по години

Източник: Евростат

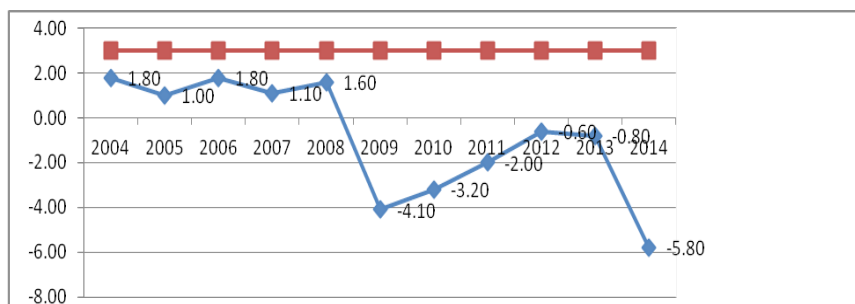
Фигура 3. Безработица в България по години в проценти от работоспособното население

Източник: Евростат

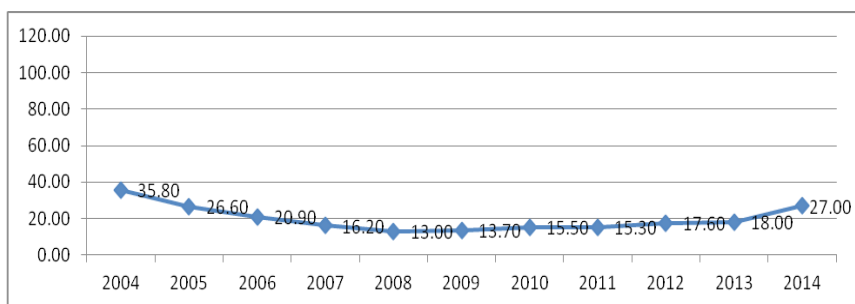
Фигура 4. Процент от населението, живеещо под прага на бедност

Източник: НСИ

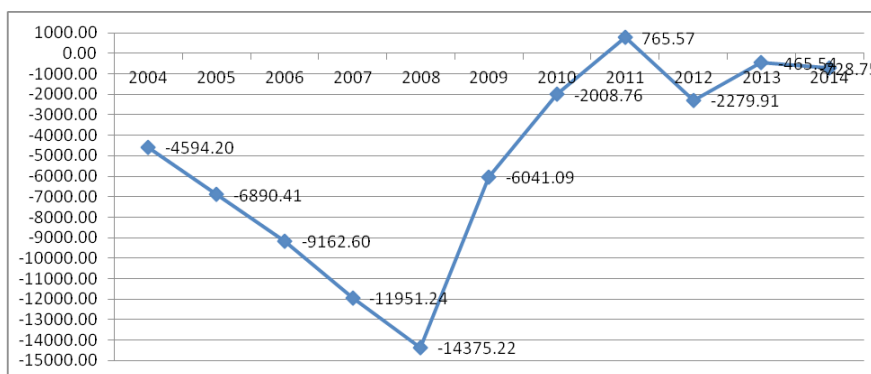
Фигура 5. Бюджетен дефицит на България по години в процент от БВП

Източник: Евростат

Фигура 6. Държавен дълг на България като процент от БВП по години

Източник: Евростат

Фигура 7. Нетен експорт в милиони лева по години

Източник: НСИ

Изводи

На база казаното дотук може да се направят следната оценка на икономическата сигурност на България за периода 2004-2014 г:

По критериите ръст на БВП и Инфлация, България не попада в референтните стойности за нито една година. Критерият за безработица е изпълнен само за 2008 г., а за нетен експорт – само през 2011 г. Делът

на населението, живеещо под прага на бедност, стои над 20%. Критериите „Бюджетен дефицит“ и „сотношение между държавния дълг и БВП по пазарни цени“ са изпълнени за всички години и стойностите са далеч от съответните граници – 3% и 60%, но това може да е за сметка на неизползван потенциал за развитие на страната.

В изследвания период 2002-2014 г. се наблюдава ръст на БВП до 2007 г. През 2008 и 2009 г. има рязък спад в резултат на икономическата криза, а след това се наблюдава тенденция към възстановяване. За периода 2011-2014 г. има стабилизиране под 2 %, но вероятността за постепенно нарастване е голяма поради възстановяването от икономическата криза.

Инфлацията расте постепенно до 2008 г., когато има пик на 12 % и в последствие рязко спада през 2009 г. до 2,5 %. За периода 2011-2014 г. има тенденция към намаляване и дефлация. Има голяма вероятност инфлацията да регистрира положителни стойности през следващите години, особено ако БВП расте.

Безработицата намалява от 12,1 % през 2004 г. до 5,6 % през 2008 г. В следствие на икономическата криза от 2008 до 2013 г. се повишава отново до 13 % и за 2014 г. регистрира спад на 11,4%. Тъй като икономиката на България постепенно се възстановява от икономическата криза, е много вероятно показателят да продължи да намалява и следващите години.

Населението, живеещо под прага на бедност, превишава 20% за периода 2007-2014 г. В следствие на неравномерното икономическо развитие на страната и бавното възстановяване от икономическата криза от 2008 г. е много вероятно тази тенденция да се запази и за следващите години.

Бюджетният дефицит е под 3 % за всяка една година от разглеждания период, като от 2004 до 2008 г. има стабилизиране на стойността между 1 и 2 %. След 2008 г. има резки колебания и няма установена тенденция. В следствие на политиката на

България за изпълняване на критериите за Евророната е най-вероятно през следващите години този показател да стои под прага от 3 %.

Държавният дълг като процент от БВП спада до 2008 г., след което има постепенно повишаване до 2013 г. и по-рязко покачване през 2014 г. В резултат от заем на правителството за подкрепа на фонда за гарантиране на влоговете. Изтеглянето на заема се наложи поради фалит на Корпоративна търговска банка и нуждата от пари за възстановяване на влогове.

Нетният експорт регистрира силен спад до минус 14375.22 млн. лева през 2008 г., след което бързо се възстановява до 765.57 млн. лв. през 2011 г. и се стабилизира на стойности над минус 1 милиард за 2013 и 2014 г. Прави впечатление, че през 2008 г. икономиката на страната е с най-висок ръст, а нетният експорт – с най-ниска отрицателна стойност. Също така в периода на силен ръст от 2004 до 2008 г. показателят намалява, а в периода на възстановяване от кризата през 2008 г. показателят се повишава. При поддържане на слаб ръст през 2013 и 2014 г. нетният експорт се стабилизира. От така представените данни е възможно при слаб ръст на БВП през следващите години стойността на нетния експорт да се запази стабилна на около минус 1 милиард лева.

След извършената оценка може да се направи изводът, че нивото на икономическа сигурност на България е ниско. Регистрират се големи спадове в следствие от икономическата криза през 2008 г. и бавно възстановяване след това, което значи, че България изпитва трудности при преодоляването на негативните влияния от обкръжаващата среда.

Заклучение

Седемте изведени показателя за оценка на икономическата сигурност са въз основа на допускането, че икономическата сигур-

ност е свързана с икономическия растеж. В изследването не са включени показатели като Индекс на човешкото развитие на ООН, Измерител на икономическото благополучие на Нордхаус и Тобин (MEW – Measure of economic welfare), Индикатор за Действителните спестявания (Genuine Savings Indicator) на Световната банка, Индикатор за действителния напредък (GPI – genuine progress indicator), Индекс на човешкото щастие и други, тъй като целта е да се използват най-широко приетите измерители на икономическото развитие, чиито стойности да са независими от стойностите на други държави и за които има официални данни от източници като НСИ или Евростат и от тях да се правят изводи за икономическата сигурност.

След извършената оценка нивото на икономическа сигурност на България беше определено като ниско. Все пак изведените седем показателя, взети заедно, са трудно постижими, но поставят цел, към която страната трябва да се стреми, за да бъде обезпечена в най-голяма степен нейната икономическа сигурност.

Цитирани източници:

Илиев, И., 2005. Макроикономика, II част, София, Издателски център – КТП, с. 67.

(Iliev, I., 2005. Makroikonomika, II chast, Sofia, Izdatelski tsentar – KTP, s. 67)

Основни термини използвани в учебния процес. 2013. Том I Икономика. УНСС – София, с. 228.

(Osnovni termini izpolzvani v uchebnia process. 2013. Tom I Ikonomika. UNSS – Sofia, s. 228)

Samuelson, A., W. Nordhaus, 1998. Macroeconomics, McGraw-Hill, NY, p. 81.

Friedman, M., 1968. The role of Monetary Policy, *American Economic Review* – <http://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf> [посетен на 04.03.2016 г.]

НСИ, Индикатори за бедност и социално включване общо за страната, - <http://www.nsi.bg/bg/content/8258/ндикатори-за-бедност-и-социално-включване-общо-за-страната> [посетен на 04.03.2016]

(NSI, Indikatori za bednost i sotsialno vkluchvane obshto za stranata, - <http://www.nsi.bg/bg/content/8258/ндикатори-за-бедност-и-социално-включване-общо-за-страната> [poseten na 04.03.2016])

НСИ, Разходи за крайно потребление - национално ниво, <http://www.nsi.bg/bg/content/2212/бвп-разходи-за-крайно-потребление-национално-ниво> [посетен 06.03.2016]

(NSI, Razhodi za krayno potreblenie - natsionalno nivo, <http://www.nsi.bg/bg/content/2212/бвп-разходи-за-крайно-потребление-национално-ниво> [poseten 06.03.2016])

European Central Bank, Price stability: Why is it important for you?, 2001, <http://www.ecb.europa.eu/pub/html/index.en.html> [посетен на 05.03.2016]

Eurostat, Real GDP growth rate, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tec00115&language=en> [accessed 01.03.2016]

Eurostat, Inflation rate, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00118&plugin=1> [accessed 01.03.2016]

Eurostat, Unemployment rate - annual data, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tipsun20&language=en> [accessed 04.03.2016]

Eurostat, General government deficit (-) and surplus (+) - annual data, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=teina200&language=en> [accessed 05.03.2016]

Eurostat, General government gross debt - annual data, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=teina225&language=en> [accessed 05.03.2016]